

FAKTA OM RIKSDAGEN

Kontrollmakten – riksdagen granskar regeringen



FOTO: MELKER DAHLSTRAND

Statsminister Stefan Löfven (S) ställs till svars. Konstitutionsutskottet har till uppgift att granska regeringens och ministrarnas arbete. Har de följt lagar och regler?

Riksdagen representerar medborgarna i Sverige och ska kontrollera regeringens och myndigheternas arbete. Det kallas kontrollmakt och är en granskning i efterhand som ska skydda medborgarna mot maktmissbruk. Riksdagen följer upp beslut och bevakar att skattepengarna används rätt. I kontrollen ingår också att uppmärksamma det som inte har blivit gjort.

Den yttersta formen av kontrollmakt är att riksdagen kan rösta om och avsätta enskilda ministrar men också hela regeringen. Det kallas att rösta om en misstroendeförklaring.

Ledamöterna frågar regeringen

Rätten att ställa frågor är en viktig del av riksdagens arbete med att granska regeringen. Det är framför allt oppositionspartierna i riksdagen som använder sig av den rätten. Partier som ingår i regeringen har inte samma intresse av att granska regeringen offentligt, men även ledamöter från regeringspartier ställer kritiska frågor ibland.

Det finns tre sätt att ställa frågor på: muntligen, genom interpellationer och skriftligen.

Muntliga frågor på minuten

De muntliga frågorna ställs direkt till ministrarna vid frågestunder i kammaren och besvaras direkt. En minister svarar på allmänpolitiska frågor, de andra ministrarna på frågor inom sina sakområden.

Frågestunder hålls i princip varje torsdag och pågår i cirka en timme. Det är talmannen som leder mötet. Frågor och svar bör inte överstiga en minut. Ibland är det statsministern som svarar på frågor.

Interpellationer med debatt

En interpellation består av en eller flera frågor om vad regeringen eller en minister har gjort – eller har valt att inte göra. Den kan också gälla hur ett ärende ligger till. Däremot får en interpellation inte ta upp vad myndigheter eller domstolar har gjort eller fattat beslut om i ett enskilt fall. Att interpellera är också ett sätt att väcka uppmärksamhet kring en fråga och kan vara ett försök att påverka en minister eller den allmänna opinionen.

Interpellationen ska lämnas skriftligen och besvaras skriftligen av en minister inom 14 dagar.



Parlamentarisk granskning
Frågor och interpellationer
Konstitutionsutskottet granskar
Misstroendeförklaring

Ekonomisk granskning
Riksrevisionen (RR)

Rättslig granskning
Riksdagens ombudsmän
(Justitieombudsmannen JO)

Den besvaras också muntligen i kammaren, och efteråt följer en debatt. Interpellationsdebatter hålls flera gånger i veckan.

Förutom ledamoten som ställt frågan och ministern som ska svara kan andra ledamöter vara med. Det finns strikta regler för hur länge debattörerna får prata. Ministern har sex minuter på sig att svara. Frågeställaren och andra som vill ha ordet får fyra minuter var. Sedan kommer en andra och en tredje kortare omgång och ministern får en kort slutreplik.

Om svaret på en interpellation dröjer eller uteblir måste ministern förklara varför. Interpellationer infördes 1866 och är den äldsta frågeformen. Under riksmötet 2017/18 var det 598 interpellationer.

Skriftliga frågor

Skriftliga frågor, precis som interpellationer, handlar om vad en minister har sagt eller gjort vid ett visst tillfälle. De kan också gälla hur långt ett ärende har kommit och hur en viss fråga ska lösas.

Skriftliga frågor kan ställas året om och ska ha besvarats skriftligen inom fyra arbetsdagar. År

2001/02 ställdes drygt 1 600 skriftliga frågor och tio år senare knappt hälften så många. År 2017/18 ställdes över 2 200 frågor.

Konstitutionsutskottet granskar

Konstitutionsutskottet (KU) granskar regeringen och ministrarnas sätt att sköta sina arbeten. Granskningen ska inte handla om regeringens politik utan om ifall regeringen har följt de lagar och regler som finns. Har regeringen gjort på rätt sätt – eller var det rätt att välja att inte göra något alls? Sveriges fyra grundlagar som reglerar hur Sverige styrs och mänskliga fri- och rättigheter är andra områden som utskottet behandlar. Frågor om radio och tv ligger också på konstitutionsutskottets bord.

Vissa typer av ärenden granskar KU på eget initiativ. I andra fall är det riksdagsledamöter som anmäler regeringen eller en minister till KU. I samband med granskningen har KU rätt att ta del av regeringens handlingar, även de som är hemligstämplade. Utskottet kan ställa skriftliga frågor till regeringen och kalla ministrar, tjänstemän och privatpersoner till utfrågningar. Oftast är dessa utfrågningar öppna och sänds direkt i olika medier.

Ett par gånger om året presenterar KU ett så kallat granskningsbetänkande. Där ger utskottet sin syn på hur regeringen och ministrarna har agerat i de ärenden som utskottet har granskat. I sin granskning 2018 kritiserade KU exempelvis regeringen för hanteringen av frågor som rör informationssäkerhet (betänkande 2017/18:KU20).

KU kan kritisera regeringen men dömer inte och kan inte besluta att en minister ska avgå. Ofta leder granskningen ändå till att regeringen ser över sina rutiner. Om KU däremot kommer fram till att en minister har begått ett brott, ”grovt åsidosatt sin tjänsteplikt”, kan utskottet pröva om åtal ska väckas i Högsta domstolen. Går ärendet vidare är det sedan Riksdagens ombudsmän (JO) som väcker åtal och agerar i domstolen. KU brukar göra några sådana prövningar varje år, men inget åtal har väckts sedan mitten av 1800-talet.

Precis som övriga utskott har KU 17 ledamöter samt suppleanter. Partierna är representerade efter storlek, på samma sätt som i riksdagens kammare. Ordföranden i KU väljs alltid från något av oppositionspartierna.



Riksdagen kan fälla regeringen

Riksdagens ledamöter kan tvinga en minister som de inte har förtroende för att avgå. Som grund krävs en omröstning i kammaren där mer än hälften av riksdagens 349 ledamöter röstar för en misstroendeförklaring. Om statsministern fälls måste hela regeringen avgå. Regeringen kan förhindra detta genom att utlysa ett extra riksdagsval inom en vecka.

Kravet på en förtroendeomröstning ska ställas skriftligen, och det krävs att minst 35 ledamöter står bakom för att en omröstning ska hållas.

Nio omröstningar om misstroende

Sedan möjligheten till förtroendeomröstningar infördes 1971 har nio omröstningar hållits. Ett eller flera oppositionspartier har stått bakom förslaget varje gång.

År	Motiv	Initiativ	Nej	Ja	Avstod
2017	Misstroende: mot försvarsminister Peter Hultqvist (S)	M	137	135	58
2017	Misstroende: mot statsminister Stefan Löfven (S)	SD	136	43	155
2015	Misstroende: mot finansminister Magdalena Andersson (S)	SD	137	43	120
2015	Misstroende: mot statsminister Stefan Löfven (S)	SD	133	45	155
2002	Om regeringsbildningen: mot statsminister Göran Persson (S)	M	174	158	17
1998	Förändrade majoritetsförhållanden: mot statsminister Göran Persson (S)	M	186	82	74
1996	Uttalande om Kina och politisk stabilitet: mot statsminister Göran Persson (S)	M FP KD	204	119	16
1985	Uttalande om ubåtskränkningar: mot utrikesminister Lennart Bodström (S)	M FP C	182	160	–
1980	Missnöje med den ekonomiska politiken: mot statsminister Thorbjörn Fälldin (C)	S VPK	175	174	–

Nio omröstningar om misstroende sedan startåret 1971.

Ingen av omröstningarna ledde till att en minister tvingades avgå. Däremot har enbart själva hotet om en misstroendeförklaring haft effekt vid två tillfällen. Regeringen avgick 1981 och en justitieminister avgick 1988. Skälet var att de trodde att en begäran om att de skulle avgå skulle få majoritet vid en omröstning.

Granskar myndigheterna



Till riksdagen hör två myndigheter som har till uppgift att granska den offentliga förvaltningen: Riksdagens ombudsmän (JO) och Riksrevisionen (RR). Både ombudsmän och riksrevisorer utses av riksdagen.

Alla kan klaga hos JO

JO granskar om myndigheter, domstolar och enskilda tjänstemän följer lagar och förordningar. Det finns fyra justitieombudsmän. JO är en opolitisk och självständig myndighet. Varje år lämnar JO en redogörelse för sitt arbete till riksdagen, som behandlas av konstitutionsutskottet.

JO gör inspektioner hos myndigheterna och utreder frågor på eget initiativ. Men framför allt kan enskilda personer klaga hos JO när de anser att en domstol eller myndighet har behandlat dem fel. Myndigheternas skyldigheter gentemot medborgarna är inskrivna i grundlagen.

Man behöver varken vara svensk medborgare eller bo i Sverige för att klaga hos JO. Det finns ingen åldersgräns och klagomålet kan gälla en själv eller någon annan. JO får in omkring 8 000 anmälningar per år.

JO bestämmer om en anmälan ska prövas. Oftast kommer JO fram till att det inte finns skäl att kritisera den som blivit anmäld. Om en prövning däremot visar att ett fel har begåtts framför JO kritiken till myndigheten och skriver in i beslutet hur frågan borde ha hanterats. Eftersom JO inte är någon domstol är ett JO-beslut bara en rekommendation.


Om JO bedömer att en tjänsteman har gjort ett allvarligt fel i sitt arbete kan JO vara åklagare och väcka åtal mot personen. Om bedömningen är att ett mindre fel har begåtts kan JO föreslå en varning. JO kan också föreslå för riksdagen eller regeringen att en lag ska ändras.

FOTO: MELKER DAHLSTRAND



Inrikesminister Mikael Damberg (S) svarar på frågor från riksdagsledamoten Maria Malmer Stenergård (M). Sittande från vänster landsbyggsminister Jennie Nilsson (S), justitie- och migrationsminister Morgan Johansson (S) samt statsrådet Matilda Ernkrans (S).

Sverige var först i världen med att införa funktionen justitieombudsman 1809. I dag finns JO i ett hundratal länder. Man använder till och med det svenska ordet ombudsman på engelska och flera andra språk. Sverige tar emot internationella besök från demokratier som vill inrätta ett JO-ämbete.

Riksrevisionen granskar regeringen 
Riksrevisionen är en myndighet under riksdagen som granskar regeringen och de statliga

Ministerstyre är förbjudet i Sverige

Under regeringen lyder de statliga myndigheterna, exempelvis polisen, Migrationsverket och Skatteverket. Myndigheterna tillämpar lagarna och utför det som riksdagen och regeringen har beslutat om.

Sveriges regering har ganska stora möjligheter att påverka myndigheterna. Men regeringen får inte styra hur en myndighet tillämpar en lag i ett enskilt ärende. Det kallas ministerstyre och är förbjudet i Sverige. Om regeringen tycker att en myndighet tillämpar en lag fel får regeringen i stället föreslå ändringar i den lagen.

Däremot är det accepterat i många andra länder att en enskild minister fattar beslut som direkt rör myndigheternas löpande arbete.

myndigheterna. Riksrevisionens mål är att bidra till att statens resurser används på ett bra sätt och att den statliga förvaltningen sköts effektivt.

Riksrevisionen har en oberoende ställning. De tre revisorerna bestämmer själva vad som ska granskas, hur granskningen ska gå till och vilka slutsatser som kan dras.

Riksrevisionen granskar alla myndigheters årsredovisningar men gör också stickprov i regeringens, riksdagens och myndigheternas förvaltningar. Det kan exempelvis handla om hur myndigheter följer reglerna för representation. Riksrevisionen kan lämna förslag, men det är regeringen eller riksdagen som beslutar i slutänden.

Riksrevisorerna utses av riksdagen, precis som JO. Varje år sammanfattar Riksrevisionen de senaste årens granskningar i en årsrapport. Dessutom lämnar Riksrevisionen en årsredovisning till riksdagen som behandlas av finansutskottet och granskas av en revisionsbyrå utanför riksdagen.

Läs mer

- riksdagen.se
- Studiematerial från riksdagen:
Riksdagen i samhället
Demokratin i samhället